

ПИТАННЯ ГРАМАТИКИ

УДК [811.111:811.161.2]'322.3(045)

Грачова А. В.,
аспірантка,
Маріупольський державний університет
avg285@rambler.ru

АДВЕРБАТИВ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПАРАМЕТРИ, СПЕЦИФІКА СТАНОВЛЕННЯ

Анотація

Запропоноване компаративне дослідження є авторською спробою здійснити комплексне аналітичне оцінювання наукової думки щодо кваліфікування категорії прислівника із врахуванням його базових диференційних ознак. Аналіз і систематизація лінгвістичних підходів до експлікації адвербативної природи був реалізований на базі наукових розробок з граматики англійської та української мов. Результатом проведеної роботи є об'єктивна оцінка історично зумовленого процесу становлення прислівникової системи двох різносистемних мов, а також виявлення перспективності висвітлення цієї теми.

Ключові слова: прислівник, адвербатив, лексико-граматична категорія, формальна незмінюваність, семантична модифікація, виразник ознаки, периферійний клас слів.

Summary

The proposed comparative research is the author's attempt to make a complex analytical evaluation of scientific thought concerning the treatment of adverbial category taking into consideration its basic distinctive features. Analysis and systematization of linguistic approaches to explication of adverbial nature was realized on the basis of scientific elaborations on the grammar of English and Ukrainian. The result of this work is an objective assessment of historically conditional process of adverbial system formation in two different languages, as well as the identification of prospectivity of the topic coverage.

Key words: adverb, lexical and grammatical category, formal immutability, semantic modification, exponent of a sign, peripheral class of words.

Завдяки своїй позиційній, текстовій і комунікативній поліфункціональності прислівник займає важливе місце в системі частин мови. Однак гетерогенна сутність цієї лексико-граматичної категорії значно ускладнює процес її науково-обґрунтованого оцінювання. Саме тому можна впевнено стверджувати, що термін “прислівник” наразі не набув об'єктивного і повного роз'яснення в сучасній лінгвістичній науці. Цим фактом вмотивована необхідність глибинного дослідження і аналітичного дискурсу наукової думки щодо ідентифікації адвербатива, виокремлення його диференційних ознак, класифікаційного розподілення і визначення базових особливостей його функціонування у двох різносистемних мовах: українській та англійській.

Варто наголосити на зацікавленості вітчизняних та іноземних мовознавців прислівниковою тематикою, ілюстративним доказом чого виступають різноаспектні лінгвістичні розробки.

Метою роботи є цілісний аналіз досліджень, присвячених трактуванню природи адвербатива і визначенню позиції цієї морфологічної категорії в граматичній системі української та англійської мов. Задля реалізації мети плануємо вирішити низку конкретних **завдань**: оперуючи науковими доробками англійських та українських граматистів, запропонувати науково-обґрунтований варіант тлумачення терміну “прислівник”; репрезентувати цілісну картину концептуальних підходів до виокремлення ключових категоріальних ознак адвербатива і окреслення принципів його класифікування і функціонування в межах лексико-граматичних класів слів.

Процес осмисленого аналізу прислівника був вперше ініційований давньогрецькими і давньоримськими граматистами. Зокрема, згідно із позицією Діонісія Фракійського, адвербатив (етимол. від грецьк. “επιρρῦμα” – досл. “при дієслові”) – це слово, що стоїть при дієслові і позбавлено словозмінної потенції. У своєму лінгвістичному дослідженні науковець виокремив більше двадцяти семантичних відтінків, виражених темпоральними, локативними, якісними, кількісними, груповими, пристрасними, позитивними та іншими прислівниками. Однак варто підкреслити неповноту вищезазначеної граматичної концепції, адже давньогрецьким мовознавцем був повністю проігнорований факт парного функціонування прислівника із прикметником або іншим прислівником, що спрощує презентовану дослідником дефініцію. Давньоримський вчений Прісціан, характеризуючи адвербатив, наголосив на фундаментальності його ключової ролі дієслівного модифікатора.

Ім'я Джофрі Чосера, справжнього фундатора англійської літературної мови, незмінно асоціюється із його граматичним доробком, де особливим статусом наділений історичний аспект наукового осмислення мовних явищ. Висвітлення адвербативної природи має базуватися на етимологічному і словотворчому аналізах прислівникових одиниць. Зокрема, автором була підкреслена впливовість давньоанглійських (саксонських) граматичних норм, що знайшли своє відображення у класичному суфіксі *-lich (-ly)* [10, 28]. Згідно із позицією вченого, значеннєвим для словотвірних процесів у адвербатива є суфікс *-e*, компонент лексем ад'єктивного і іншого походжень.

Вагомим етапом у науковому осмисленні прислівника як окремої лексико-граматичної категорії на базі церковнослов'янської мови стала фундаментальна праця Мелетія Смотрицького. Базуючись на граматичних розробках своїх грецьких і латинських колег, автор розробив детальну семантичну класифікацію адвербатива, ілюстровану яскравими прикладами. Значним недоліком цієї лінгвістичної розвідки є певна невизначеність концепції, адже до класу прислівника автором були зараховані частки, деякі сполучники, прийменники і дієслівні форми.

Оперуючи морфологічним і синтаксичним аспектами наукового трактування, розробник комплексного дослідження з граматики англійської мови Бен Джонс запропонував власний варіант кваліфікування прислівника. Мовознавець відзначив його формальну незмінність (а саме, відсутність

трансформацій за числами), а також потенцію адвербатива до функціонування у парі з іншими словами. Специфічна прислівникова класифікація, наведена у роботі, уможлиблює виокремлення двох груп (кількісні і якісні адвербативи; останній численний клас, за версією автора, підлягає окремому розподіленню). Безумовно, неможливо оминати увагою коментар лінгвіста щодо статусу вигуків і прийменників, номінованими науковцем компонентами лексико-граматичної категорії прислівника.

Яскравим прикладом домінування синтаксичного критерію в ході експлікації адвербативної природи (на базі російської філології) є позиція, висловлена у наукових роботах К. Аксакова. Мовознавець підкреслив необхідність позбавлення прислівника статусу самостійної частини мови, мотивуючи своє рішення тим фактом, що *“він [прислівник] виражає відношення, він є вже синтаксичним явищем”* [1, 402]. Подібна ідея видається досить радикальною і, на нашу суб'єктивну думку, потребує додаткового осмислення і доведення.

Тенденцію до утворення цілісного граматичного об'єднання між домінуючим дієсловом і адвербативом, що знаходиться під його впливом, відзначено на сторінках лінгвістичного дослідження з англійської мови Вільяма Джилларда Хорта. Висловлюючи узуальну позицію щодо прислівникової функційної приналежності, науковець номінував адвербативи виразниками якості і деяких інших обставин дії [13, 116]. Неможливо оминати увагою лінгвістичну концепцію мовознавця щодо систематизації аналізованої частини мови: зокрема, окремій деталізації були піддані різні семантичні прислівникові різновиди; були окремо кваліфіковані складені адвербативи (напр., *herewith – таким чином*), а також була презентована семантично та історично неоднорідна група прислівників, що відрізняються іншомовним походженням (напр., *awhile – недовго, gratis – безкоштовно* та ін.).

Науковий підхід Чарльза Ліона щодо експлікації сутності адвербатива можна справедливо номінувати радикальним. Активно декларуючи гетерогенність цієї лексико-граматичної категорії, автор звів функційне навантаження адвербатива до виконання ролі *“сховища для всіх безладних, важко класифікованих, незатребуваних слів”* [16, 66]. Оперуючи науковими доробками своїх попередників, мовознавець підкреслив, що в процесі визначення граматичної категорії окремого слова єдиним критерієм виокремлення прислівника є безсумнівна неможливість віднесення конкретної лексеми до будь-якої іншої частини мови. Базовими аспектами авторського наукового аналізу прислівника є його формальні ознаки, природа дериваційних процесів, результатом яких є утворення нового прислівника, граматична опція цієї частини мови до формування ступенів порівняння і принципи виокремлення семантичних адвербативних класів (слова на позначення часу, місця, порядку).

Значним каталізатором еволюції наукової думки щодо статусу прислівникової категорії стали лінгвістичні доробки О. Потебні, вагомий

внесок якого у розвиток вітчизняної морфології неможливо недооцінити. Віддаючи перевагу семантичному аспекту трактування адвербатива, граматист синтезував поняття “прислівник” і “обставина”. Важливим зауваженням мовознавця є його асоціювання адвербатива із ознакою, “яка пов’язується з іншою ознакою, даною, або такою, що виникає, і лише за її допомогою відноситься до предмета (суб’єкта, об’єкта), а сама по собі не має з ним ніякого зв’язку” [7, 124]. Авторський варіант класифікації прислівника реалізується згідно з етимологічним принципом: так О. Потебнею були виокремлені відіменникові і відприсудкові адвербативи.

Гідний уваги лінгвістичний підхід до кваліфікування прислівника, репрезентований на сторінках наукової розвідки “Морфологія і принципи англійської граматики”, де був відзначений факт виконання адвербативом функції “визначаючого визначального” за рахунок поєднання із залежною лексемою і вираження її значення [18, 221]. Досить цікавим є авторський коментар стосовно того, що комбінаторність прислівників між собою (напр., *very soon* – дуже скоро – один адвербатив) і їх парне фігурування із дієсловом або прикметником у реченні (напр., *Recovery operation may finish very soon* – Операція по спасінню може дуже скоро закінчитись – *may finish very soon* – цілісне дієслово) уможливорює продуктивну характеристику іменника у синтаксичній ролі присудка [18, 221].

Запропонована російським академіком В. Виноградовим версія наукового осмислення лексико-граматичної категорії прислівника видається вмотивованою. Тлумачення аналізованої дефініції вміщує у себе комплекс невід’ємних морфологічних і синтаксичних адвербативних ознак: формальна незмінюваність, неузгодженість, сполучуваність із різними частинами мови і корелятивність із ними, функціонування у ролі “якісного означення або обставинного відношення” [2, 340].

Варто зацентувати увагу на комплексному граматичному дослідженні українських мовознавців М. Жовтобрюха і Б. Кулика. Згідно із лінгвістичною концепцією науковців, адвербатив є виразником “якісної або кількісної ознаки дії чи стану, ознаки ознаки”; базовими морфологічними відмінностями вищезазначеної частини мови є незмінність, наявність характерних суфіксів *-o*, *-e*, а також лексична і словотворча співвіднесеність з усіма відмінюваними класами слів [4]. Репрезентована українськими вченими семантико-синтаксична класифікація уможливорює виокремлення означальних і обставинних прислівників. Важливо підкреслити, що однією із центральних ідей М. Жовтобрюха і Б. Кулика є наділення категорії стану (напр., *прикро*, *можливо*, *шкода*, *треба*) статусу окремої частини мови, що контрастує із поглядами багатьох колег дослідників.

Фундаментальною є наукова робота, запропонована І. Білодідом, який, аналізуючи лексико-граматичну категорію адвербатива, наголосив на відсутності у нього морфологічної парадигми і наявності самостійного граматичного і лексичного значень [8, 430]. Виразник ознаки іншої ознаки,

прислівник, на думку лінгвіста, має потенцію до вживання в ролі різних членів речення. Вступаючи в невербальну дискусію із своїми колегами, автор зауважив, що предикати (яких відносять до категорії стану) морфологічно нічим не відрізняються від інших прислівників. Синтаксичні функції адвербатива стали базисом презентованої у дослідження класифікації, завдяки якій були виокремлені атрибутивні, предикативні, модальні, атрибутивно-предикативні, предикативно-модальні і атрибутивно-модальні прислівники. Вагомим пластом аналітичної розвідки українського мовознавця є занурення в етимологію аналізованого лексико-граматичного класу, а саме доведення вторинності прислівникових утворень, що у своїй більшості сформувалися на базі змінних повнозначних частин мови, зберігши при цьому лексичну корелятивність з ними.

І. Вихованець і К. Городенська, на відміну від своїх попередників, наголосили на периферійності прислівника, що вмотивована специфічністю його функціонування у семантико-синтаксичній структурі речення. Мовознавці підкреслили, що ця частина мови позбавлена специфічного лексичного значення, а особливості комбінування адвербатива з класом предиката дозволяє справедливо номінувати прислівник “*синтагматичним класом слів*” [3, 298]. Синтаксичний зміст адвербативної ознаки є тією важливою рисою, що дозволяє відрізнити її від динамічної ознаки дієслова і статичної ознаки прикметника. Важливо зазначити, що фундаментальними граматичними характеристиками прислівника, за визначенням авторів дослідження, є безкатегорійність і незмінність. Подібно до своїх колег І. Вихованець і К. Городенська зробили вибір на користь семантико-синтаксичного класифікаційного розподілу, згідно з яким були виокремлені три специфічні прислівникові групи.

Один із укладачів “Американської енциклопедії” Роберт Лундквіст Чапман з метою глибинного висвітлення проблеми наукового тлумачення терміну “адвербатив” упродовж періоду історичного розвитку індоєвропейського мовознавства проілюстрував дві різнобічні позиції щодо ідентифікації прислівника. Зокрема, згідно із класичним підходом, аналізована частина мови функційно наближається до свого етимологічного “прародителя”, а саме до *adverbium*, лексеми, що у комбінації з іншим словом виконує роль його семантичного модифікатора, деталізуючи час, місце, спосіб, ступінь дії. Американський мовознавець підкреслив, що ця лінгвістична концепція фактично відрізняється від традиційного англійського граматичного підходу. Як зауважив автор, труднощі, пов’язані із категоризацією прислівника, стали поштовхом до розробки нових методів його дослідження на базі структурної граматики, націленою “звучити” межі цієї частини мови. Отже, базуючись на принципі розподілення лексико-граматичних категорій на “*формальні*” і “*позиційні класи*”, представники структуралізму віднесли лексеми на *-ly* і *-wise* до групи формальних англійських адвербативів, номінували терміном *adverbial* окремий

позиційний клас, а також позбавили прислівникового статусу велику кількість адвербативів, що були ними трактовані як *“функційні слова”* [9, 194].

У граматичній розробці *“Сучасна українська літературна мова (Морфологія)”* увагу М. Леонової було акцентовано на науковому осмисленні функційної ролі прислівника і проблем його диференціації. Українська дослідниця зауважила, що *“результати заглибленого проникнення у зміст ознаки також закріплюються у словах, що називають ознаку ознаки”*, саме такими словами номінуються прислівники, що є виразниками атрибутивних і процесуальних характеристик [6, 242]. Згідно із теорією М. Леонової, процес адвербіалізації і периферійна синтаксична позиція адвербатива вмотивовані тим, що ця частина мови ілюструє *“супровідні ситуації”*, саме тому вона позбавлена власного лексичного значення. Варто підкреслити, що прислівникова невідмінюваність є знаком функціональної спрямованості аналізованого лексико-граматичного класу, *“показником його похідності, синтаксичної деривації”* [6, 246].

У практикумі під авторством Г. Козачук морфологічні, семантичні і синтаксичні параметри адвербатива як окремої частини мови піддалися стислому науковому трактуванню. Експлікація даної лексико-граматичної категорії у авторській версії базується на виокремленні ключового функційного призначення прислівника: виражати *“ознаки дії чи стану або ступені чи міри вияву іншої ознаки”* [5, 181]. Принцип семантичного поділу цієї частини мови, згідно із визначенням лінгвіста, уможлиблює виділення двох базових диференційних груп означальних і обставинних адвербативів.

Практична наукова розвідка із граматики англійської мови Елейни Волкер і Стіва Елсворса, безумовно, заслуговує на увагу, адже в ній стислий огляд диференційних ознак адвербативної категорії (прислівників і *“прислівникових фраз”*) вміщує в себе авторську характеристику системи класифікаційного розподілу даної частини мови, критеріїв визначення її розташування у фразі і принципів оперування ступенями порівняння [21, 20]. Зокрема, інноваційною видається версія систематизації адвербатива, згідно із якою, окрім класичних прислівникових класів (якісні, локативні, темпоральні, ступеневі), були виокремленні частотні (напр., *always – завжди*) і фразові прислівники (інтерпретовані іншими лінгвістами, як модальні, напр., *probably – напевно*). Поза центральною класифікаційною схемою опинилися питальні (напр., *why – чому*) і *“посилюючі”* адвербативи (напр., *very – дуже*), а також *“фокус – прислівники”* (напр., *even – навіть*), функційна роль яких полягає в акцентуації уваги на певному слові [21, 20].

Оглядова вступна стаття до Італійського лінгвістичного журналу, презентована Норбертом Корвером і Денісом Дельфітто, є вдалою спробою авторів зобразити цілісну картину наукового висвітлення статусу прислівника і адвербативної модифікації (на прикладі англійської мови). Зробивши акцент на диференційному характері термінів *“прислівник”* (лексико-граматична категорія) і *“адвербативна функція”* (синтаксичне поняття), автори наголосили

на другорядності прислівникової тематики у лінгвістичних дослідженнях [11]. Мовознавці відзначили, що конкретизація аналізованих концептів ускладнена ілюзорною природою прислівника, чим обґрунтована розбіжність поглядів щодо граматичного і синтаксичного аспектів функціонування адвербатива. Значеннєвим, на нашу суб'єктивну думку, є зауваження лінгвістів щодо несправедливості традиційного підходу до трактування прислівникової ролі: обмеження адвербативного призначення функцією предикативного модифікатора, на думку Н. Корвера і Д. Дельфітто, є неправильним.

Лінгвістичне дослідження Майлінди Нухіу презентує стислу, науково-виважену авторську експлікацію природи прислівника, аналізованому у порівняльному контексті (на базі англійської та албанської мов). Зробивши вибір на користь морфологічного аспекту функціонування адвербатива і оперуючи граматичними доробками своїх колег, мовознавець передусім виокремила базові підходи до тлумачення аналізованої дефініції. Серед ключових прислівникових відмінностей М. Нухіу були виокремлені сполучуваність адвербатива-модифікатора із різними лексико-граматичними компонентами (дієслово, прикметник, інший прислівник або фраза), домінантність суфікса *-ly* в процесі деривації, а також відсутність у прислівника потенції до формальних трансформацій. Згідно із поглядами авторитетних граматистів, праці яких були науково осмислені автором, семантичний принцип класифікаційного розподілу адвербатива дозволяє виокремити прислівники на позначення місця, часу, якості, рівня, кількості та ін., структурний – репрезентує прості, складені і дериваційні адвербативи, а позиційний (за яким трактується використання даної частини мови у реченні) кваліфікує прості і сполучувані прислівники [17, 99]. Цікавою є теорія М. Нухіу щодо тлумачення так названих “фразових дієслів”, що є результатом комбінації дієслова із прийменником. Такі сполучення, на думку дослідниці, також мають номінуватися компонентами прислівникової лексико-граматичної категорії.

Отже, узагальнюючи зафіксовані у лінгвістичних розробках позиції українських та англійських граматистів і базуючись на різних аспектах наукового осмислення прислівника, можна справедливо декларувати семантичну, функційну і синтаксичну гетерогенність адвербативної категорії. Саме тому процес категоризації даної частини мови із врахуванням усіх фундаментальних морфологічних, синтаксичних, словотворчих та етимологічних факторів її функціонування є справжнім викликом для мовознавців. Актуальність прислівникової тематики не підлягає жодним сумнівам, адже це доводиться значною кількістю наукових досліджень, презентованих вітчизняними і зарубіжними вченими. Можна впевнено стверджувати, що різноаспектний аналіз адвербатива у порівняльному контексті є досить перспективною темою для наукового опрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксаков К. Несколько слов о нашем правописании / К. Аксаков. – М. : К. С. Аксакова сочинения филологические, 1875. – 406 с.

2. Виноградов В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1986. – Изд. 3. – 639 с.
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Унів. Вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
4. Жовтобрюх М. Курс сучасної української літературної мови : підручник для філологічних факультетів педагогічних інститутів / М. Жовтобрюх, Б. Кулик. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 402 с.
5. Козачук Г. Українська мова / Г. Козачук. – К. : Вища школа, 1991. – 398 с.
6. Леонова М. Сучасна українська літературна мова (Морфологія) / М. Леонова. – К. : Вища школа, 1983. – 264 с.
7. Потебня А. Из записок по русской грамматике / А. Потебня. – М. : Учпедгиз, 1968. – Т. 3. – 552 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [під заг. ред. І. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – 588 с.
9. Chapman R. L. Adverb / R. L. Chapman // The encyclopedia Americana. – 1973. – Vol. 1. – P. 194.
10. Chaucer G. The riverside Chaucer / G. Chaucer, L. D. Benson. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 1327 p.
11. Corver N. Introduction : on adverbs and adverbial modification / N. Corver, D. Deflitto // Italian journal of linguistics. – 2000. – Vol. 12. – С. 3–11.
12. Fisk A. Myrray’s English grammar simplified ; designed to facilitate the study of the English language ; comprehending the principles and rules of English grammar, illustrated by appropriate exercises ; to which is added a series of questions for examination / A. Fisk. – Troy, N. Y. : By Z. Clark, 1822. – 191 p.
13. Hort W. J. An introduction to English grammar : equally adapted to domestic and to school education / W. J. Hort. – London : Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster-Row, 1822. – 232 p.
14. Jonson B. The English grammar, made by Ben. Jonson, for the benefit of all strangers, out of his observation of the English language, now spoken and in use / B. Jonson, P. Whalley // The works of Ben. Jonson. – 1756. – V. 7. – P. 217–301.
15. Lowth R. A short introduction to English grammar : with critical notes / R. Lowth. – London : Printed for A. Millar, in the Strand ; and R. and J. Dodsley, in Pall-mall, 1763. – 226 p.
16. Lyons J. Introduction to theoretical linguistics / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1968. – 519 p.
17. Nuhiu M. Morphological contrastive analysis of adverbs in English and Albanian language / M. Nuhiu // European journal of research on education. – 2014. – Vol. 2. – С. 98–102.
18. Smart B. H. The accidence and principles of English grammar / B. H. Smart. – London : Longman, Orme, Brown, Green, and Longmans, 1841. – 370 p.
19. Thrax D. The grammar of Dionysios Thrax translated from the Greek by Thomas Davidson / D. Thrax. – St. Louis : George Knapp, 1874. – 16 p.
20. Tyrwhitt Th. The poetical works of Geoffrey Chaucer. With an essay on his language and versification, and an introductory discourse ; together with notes and a glossary / Th. Tyrwhitt. – London : Edward Moxon, Dover Street, 1843. – 610 p.
21. Walker E. Grammar practice for upper-intermediate students with key / E. Walker, S. Elsworth. – Harlow : Longman, 2000. – 209 p.
22. Смотрицкий М. Грамматика славенскія правилное синтаґма : Факсимільне видання 1619 року [Електронний ресурс] / М. Смотрицкий. – К. : Наукова думка, 1979. – 502 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm>

Стаття надійшла до редакції 1 листопада 2016 року